

КНИЖКОВА КОМУНІКАЦІЯ В СУЧАСНОМУ ІНФОПРОСТОРИ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Маркова Вікторія Анатоліївна

доктор наук із соціальних комунікацій,
завідувач кафедри бібліографознавства та
інформаційно-бібліографічної діяльності,
Харківська державна академія культури,
Україна, м. Харків
e-mail: vicmark1@yandex.ru

***Анотація.** Розглядаються зміни в сучасному інфопросторі та їх вплив на людину. Наголошується на важливості збереження книжкової комунікації для подальшого розвитку людства.*

***Ключові слова:** книжкова комунікація, електронна комунікація, книга.*

Вступ. У сучасних умовах складно заперечувати проти того, що книжкова комунікація поступово втрачає свою домінуючу роль під тиском електронної. Однак передусім варто з'ясувати, що втратить суспільство і кожна окрема людина зі зникненням цього унікального комунікативного засобу – книги, що визначав обличчя багатьох могутніх цивілізацій і зміг донести до нас їх слово.

Як зазначає відомий бібліофіл М. Рац, книга належить до явища природно-штучного, тобто такого, яке розвивається і еволюціонує залежно від наших рефлексивно-розумових здатностей і прийнятої нами стратегії, а тому майбутнє книги, як і майбутнє людства, залежать від того, яку онтологію книги ми приймемо та яку стратегію розвитку книжкової справи намітимо [3, с. 87]. Отже майбутнє книги і людства в цілому не вписується в чітким алгоритмом, що веде людство із заданою наполегливістю заздалегідь визначеним маршрутом до певної цілі. Історія людських надій і сподівань не раз переконувала нас у цьому. А тому слід відповісти собі на питання: радіти

нам чи засмучуватися з приводу пророкованого присмерку книжкової комунікації? Це потрібно для того, щоб у подальшому розробляти відповідні стратегії розвитку і співіснування різних засобів комунікації в єдиному комунікативному просторі нашої держави.

Основна частина. Процеси, що відбуваються нині в сучасному інфопросторі, викликають певне занепокоєння. Так, Е. Тоффлер, один з авторів “інформаційної цивілізації”, назвав сучасний стан культури «кліп-культурою», маючи на увазі те, що «нині ми не отримуємо готову ментальну модель реальності, а змушені постійно формувати її і переформовувати» [4, с. 279]. Якщо раніше джерелами формування такої моделі реальності були спочатку книги, потім засоби масової інформації, які відігравали роль глашатаїв певної державної ідеології, то віднині реальність формується під впливом величезної кількості засобів соціальної комунікації як за змістом, так і за формою, а отже, кінцевий результат передбачити надто складно. Такий стан, з одного боку, зумовлює більшу індивідуалізацію, демасифікацію як особистості, так і культури, але водночас є тягарем для індивідуальної свідомості. Людина залишається віч-на-віч з лавиною інформації і потребує «нитки Аріадни», щоб знайти правильний шлях у лабіринті реальності. Проте існує й інший погляд на «кліповість», «мозаїчність» сучасних інформаційних продуктів як таких, які породжують креативність, оскільки змушують «домальовувати» образи, заповнювати лакуни, що виникають між безліччю повідомлень. Їм варто заперечити, що постійне перебування в такому «креативному» стані викликає напруження, а тому людина потребує певних заходів щодо його врівноваження.

Більшою мірою цю функцію серед відомих засобів комунікації може виконати лише книга, якій, природно, притаманний принцип цілісності. Причому традиційна книга передбачає комунікативну діяльність читача-послідовника або читача-співрозмовника. Більшість критиків західної культури переконана, що головні цінності цієї культури можна співвіднести зі структурою книги, тобто їй властиві цілісність, лінійність, послідовність,

кінцевість, наявність попереднього смислу (О. Шпенглер, М. Маклюен, Ж. Дерріда). В опозиції до них перебувають цінності, які поживавлено педалювали апологети постмодернізму і які набули свого уособлення в структурі електронної комунікації. Та поступово ейфорія щодо плюральності смислу, заперечення цілісності змінюється на тугу за втратою таких, здавалось б, обтяжливих цінностей модерної епохи як наука, релігія, мораль, культура, пам'ять та ін.

Можливості електронної комунікації, такі як інтерактивність, мультимедійність викликають цілком зрозуміле захоплення, адже дозволяють створити інтегративний засіб комунікативного впливу, що було неможливим ні в жодному з попередніх засобів. Проте паралельно виникають і побоювання, що образ поступово витіснить слово. Небезпека того, що суспільство поступово перетворюється з читаючого на глядацьке, полягає у втраті здатності бачити умом, мислити, рефлексувати з приводу побаченого, критично оцінювати, уявляти. Воно використовує вже готові образи, зроблені кимось заздалегідь. Як зазначав один із фундаторів рецептивної естетики В. Ф. Ізер: «В інформаційний вік, що визначається ілюстративністю та візуальністю, людська сила уявлення перебуває під загрозою зів'ялості, тому що зображення здебільшого апелює до сприйняття і несвідомого. Однак уявлення є останнім справжнім ресурсом людини, збіднення якого ми не можемо собі дозволити, тому що інакше в нас не було б більше нічого, що дозволило б зберегти себе у світі» [1, с. 97]. Відомий культуролог, професор семіотики У. Еко вбачає небезпеку перемоги візуального, насамперед, у зниженні критичного потенціалу суспільства, адже образ має кращі властивості щодо переконання будь у чому. Проте комп'ютер він пов'язує зі словесною інформацією, не звертаючи уваги, що там вона значною мірою супроводжується візуальною [5]. А тому його висновок щодо розшарування суспільства на тих, хто дивиться телевизор і отримує готові образи та готові судження стосовно світу, й тих, хто, дивлячись на монітор, здатний обирати і критично осмислювати інформацію,

увяляється дещо спрощеним. Під загрозою зниження критичного потенціалу перебувають і ті, й інші.

Ще однією загрозовою ознакою сучасного стану культури є те, що професор соціальної антропології Т. Х. Еріксен назвав «тиранією моменту» [6]. Замість лінійного сприйняття часу, характерного для модерної доби, ми стали сприймати його як «фрагментовану одночасність». Вчений звертає увагу на те, що зростаючий потік інформації створює образ думок, який більшою мірою нагадує фрагментоване, асоціативне мислення дописьмової цивілізації. Однак треба зосередитися на тому, що саме зростання обсягу знань зумовило виникнення письмової фіксації, яка могла логічно впорядковувати його. Сучасний же стан характеризується тим, що велика швидкість, з якою зростає обсяг інформації, не надає вже можливості вибудовувати оповідання, дотримуватися послідовності, і, як наслідок, фрагменти заповнюють простір: «...коли (лінійний) час дробиться на короткі інтервали, він зрештою перестає існувати. Це означає, що він перестає існувати як тривалість (під останнім мається на увазі, що події потребують певного часу), але продовжують існувати як момент, який поступово поглинається наступним моментом» [6, с. 150]. Вочевидь, боротися із цим явищем неможливо, але норвезький культуролог пропонує знайти необхідний баланс «і створити такий світ, у якому було б місце і неспішному, і швидкісному часу». Еріксен, навіть пропонує практичні заходи, яких необхідно вжити для того, щоб стримувати побічні дії епохи інформації. Він вважає, що неспішність потребує захисту.

На нашу думку, вдумливе самозаглиблене читання книг також можна вважати одним із заходів боротьби з тиранією моменту. Книга – *не своєчасна*. Вона вже не є символом сучасності, в якій все визначається швидкістю і будь-яка подія миттєво перетворюється на минуле, змінюючись новою подією, в якій час фрагментується в серію епізодів. Такій сучасності більшою мірою відповідають нові, швидкісні засоби комунікації. Проте таке «репортерське» (Д. Гільденбранд) ставлення до дійсності, яке не в

останню чергу моделюється новими засобами комунікації, викликає цілком зрозуміле занепокоєння. Пов'язане воно із тим, що панування чистого теперішнього здатне викликати історичну амнезію; влада новини заперечує владу історії; збереженню починає протистояти постійне оновлення. Книга ж за своєю онтологічною суттю є засобом, що уособлює стабільність змісту і форми. Навіть електронна книга, що зовнішнє так нагадує традиційну, цієї суті не має. Як уже зазначалося, її форма завжди однакова для будь-якого змісту, вона не має індивідуальних ознак, і в цьому вона постає, так би мовити, апогеєм масовизації. Стосовно змісту, він не є стабільним: прочитав – стер, замінив новим змістом, тобто електронна книга – це такий же пристрій, засіб, як комп'ютер та мобільний телефон. Ми використовуємо їх і без жалю змінюємо їх тоді, коли вони виходять із ладу, їх модель починає нас не задовольняти з причин функціональної невідповідності або взагалі підкорюючись владі моди, завжди спрямованої на оновлення. Отже, панівною щодо електронної книги є користувачька модель, у всіх смислах, які ми вкладаємо в цей вираз. Мається на увазі і можливість використання всіх переваг довідково-пошукового апарату, і сама націленість на *користь*. І зовсім іншу модель ми будуємо, коли стикаємося з традиційними книгами. Прочитані і, здавалося б, такі, що вже втратили свою корисність (адже, якщо підходити до цього з позиції суто прагматичної, необхідну інформацію з них ми вже отримали), вони осідають на полицях і, таким чином, стають нашими добрими друзями і співрозмовниками, вітаючи нас своїми обкладинками, нагадуючи історії перших зустрічей з ними. Традиційна книга моделює зовсім інше ставлення – особистісне, і відмовлятися від нього повністю було б, на наш погляд, антропологічною помилкою.

Відмінність традиційної книги і нових засобів комунікації віддзеркалює ще одну позицію, надто актуальну в сучасному суспільстві, – «людина – техніка». Існує чимало спроб представити нові інформаційні технології як антропоцентричні. Проте не варто забувати про те, що основою комп'ютерних технологій є мова двійкового числення, утворена

комбінацією нуля і одиниці. Якщо, на думку канадського філософа, еколога засобів комунікації Маклюєна, винайдення фонетичного письма привело до роздвоєння свідомості людини через її раціоналізацію і формалізації [2], то слушно поставити запитання, які наслідки може мати комп'ютерна формалізація? Звичайно, що пересічний користувач і в комп'ютері має справу з алфавітним письмом, до того ж значно полегшують роботу в електронному середовищі різні ідеограми – «іконки», «вікна», що наслідують ідеографічне письмо. Однак за цим зовнішнім пластом криється програмне та технічне забезпечення, яке для пересічного користувача є «чорною скринькою», тобто доступ до смислу віддалений для нас не тільки непрозорістю слів, як у книжковій комунікації, а й додатковим технічним посередником.

Висновки. Таким чином, книга у своїй довготривалій еволюції все більшою мірою набувала ознак людинорозмірності: за формою і форматом, за обсягом і вагою, за довжиною рядка і читабельністю шрифту, і головне, за самою моделлю репрезентації дійсності. Книга є тим, що можна сприймати безпосередньо, такою вона була вчора і такою буде в подальшому. Це гарантовано стабільністю її форми і змісту. Адже її модель сприйняття і репрезентації дійсності здатна нівелювати ті недоліки, що притаманні інформаційному суспільству.

Список використаної літератури

1. [Изер В.] Интервью с Вольфгангом Изером / В. Изер ; интервью провела Е. А. Богатырева // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 92–97.
2. Маклюэн М. Галактика Гутенберга: становление человека печатающего / Маршалл Маклюэн. – М. : Академ. проект : Фонд «Мир», 2005. – 495 с.
3. Рац М. Книга в «информационном обществе»: о чем речь? Взгляд методолога / Марк Рац // Общество и книга: от Гутенберга до Интернета. – М. : Традиция, 2001. – С. 82–91.

4. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер. – М. : АСТ, 2002. – 776 с.
5. Эко У. От Интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст / Умберто Эко // Новое литературное обозрение. – 1998. – № 4. – С. 5–14.
6. Эриксен Т. Х. Тирания момента: время в эпоху информации / Т. Х. Эриксен. – М. : Весь мир, 2003. – 204 с.

***Аннотация.** Рассматриваются изменения в современном информационном пространстве и их влияние на человека. Отмечается важность сохранения книжной коммуникации для дальнейшего развития человечества.*

***Ключевые слова:** книжная коммуникация, электронная коммуникация, книга.*

***Summary.** The changes in the modern information environment and their effects on humans are considered. The importance of keeping the book communication for the further development of mankind is noted.*

***Keywords:** book communication, electronic communication, book.*